

ลิเกป่า

ผศ.สมหมาย ปิ่นพุทธศิลป์

-----ย

ย ชาวภูเก็ต เรียก ลิเกป่า ว่า ยี่เกรำมะนา เป็นการละเล่นพื้นบ้านมานานมาแล้ว แต่ไม่สามารถหาหลักฐานได้แน่ชัดว่านานเท่าใด ปัจจุบัน ยี่เกรำมะนา กำลังจะสูญหายไปจากท้องถิ่นจนแทบจะหาดูไม่ได้อีกแล้ว เนื่องจากเยาวชนรุ่นหลัง ไม่ให้ความสำคัญและความสนใจในศิลปะการร่ายรำแขนงนี้

ประวัติความเป็นมาและวิวัฒนาการของยี่เกรำมะนา

ย ประสิทธิ์ ชิดการณ์ สันนิษฐานว่ายี่เกรำมะนา มีต้นกำเนิดมาจากเกาะชวา ทั้งนี้สังเกตจากลีลาการการเต้นและการรำของตัวละครของลิเกรำมะนา มีแนวโน้มไปทางชวามากกว่าของไทย เช่นการเดินของตัวละครที่แสดงเป็น โ ขกโ ซึ่งเป็นตัวเอกของยี่เกและการร่ายรำของตัว โ อาจิโ ซึ่งเป็นตัวเอกของเรื่อง

ย เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบในการแสดงยี่เกรำมะนา ได้แก่ กลองรำมะนา ม้อง กรับ ฉิ่งฉับ ซึ่งเป็นเครื่องดนตรีของบักซไตในแหลมมลายูโดยเฉพาะ บางครั้งก็มี ปี่ ขลุ่ย และซอด้วง

ย วิวัฒนาการของยี่เกรำมะนา แรกเริ่มคงจะแสดงเป็นภาษาชวา แล้วค่อย ๆ ปรับตัวเองเข้าเป็นภาษาไทย แต่ยังคงต้นแบบในการเต้นและการขับร้องบางบทบางตอนไว้ในรูปแบบเดิม คือ ภาษาาวี โดยเฉพาะตัวที่แสดงเป็น โ ขกโ

ย ผู้ที่นำยี่เกรำมะนา เข้ามาสู่เกาะภูเก็ต เข้าใจว่าเป็นกับตันฟรานซิส โลท์ ซึ่งเป็นนายทหารนอกราชการของอังกฤษมาเดินเรือค้าขายระหว่างเมืองโคลัมโบ เบงกอล ตะนาวศรี เกาะกลาง ไทรบุรี และเกาะสุมาตรา เมื่อคริสต์ศตวรรษที่ ๑๔ จนมีความสนิทสนมกับเจ้าพระยาถลางในยุคนั้นมากจนกระทั่งมาแต่งงานกับสุภาพสตรีชาวตะกั่วทุ่ง ต่อมากับตันฟรานซิส โลท์ ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์จากสมเด็จพระเจ้าตากสิน เป็นที่หลวงยอดอาวุธ เจ้าเมืองปัว๊น และได้รับเลื่อนเป็นพระยาราชกปีตัน ในรัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อกับตันฟรานซิส โลท์ มาเกาะภูเก็ตคงจะนำเอาศิลปะการแสดงยี่เกรำมะนามาเผยแพร่ โดยตอนแรก ๆ ก็ขับร้องตามภาษาดั้งเดิมและค่อย ๆ เปลี่ยนเป็นภาษาไทยมากขึ้น แต่เนื่องจากครูเดิมของยี่เกรำมะนาเป็นแขก คนไทยที่รับช่วงศิลปะประเภทนี้มาจึงไม่ทอดทิ้งเค้าโครงเดิม คือต้องวางวิธีการแสดงทั้งหมดที่จะดำเนินตลอดไปนั้น แสดงโดยแขกเจ้าเก่าทั้งสิ้นเรื่องราวต่าง ๆ ที่ยี่เกรำมะน่านำมาแสดงในสมัยดังเดิมนั้น สันนิษฐานว่าคงจะเป็นเรื่องนิทานต่าง ๆ ของชวาและเรื่องรามเกียรติ์ อันเป็นนิยายดั้งเดิมของดินแดนคาบสมุทรมลายู ซึ่งประเทศอินเดีย พม่า ไทย เขมร และอินโดนีเซีย ต่างก็ตกอยู่ในอิทธิพลของวรรณคดีเรื่องรามเกียรติ์ทั้งสิ้น ต่อมาก็ค่อยเปลี่ยนแปลงไปเรื่อย ๆ ตามความต้องการของผู้แสดงและผู้ชม

วิธีเล่นยี่เกรำมะนา

ย ยี่เกรำมะนาจะเริ่มเรื่องจับตอนฝรั่ง (คือตัวแขกแดง) มาสู่เมืองไทย รับภรรยา (อาจิ) ลงเรือล่องไปตามทะเลหลวงแล้วเป็นอันจบรายการยี่เกรำมะนาย ถัดจากนั้นไปจะเล่นเรื่องสุวรรณหงส์ มโนราห์ หรือพระรามรบพทกัณฐ์ ก็แล้วแต่ผู้ชมจะขอร้องย สำหรับผู้ร่วมแสดงยี่เกรำมะนาทุกคนมักจะร้องลำขับของยี่เกรำมะนาได้ด้วย เสมือนหนึ่งว่าการแสดงประเภทนี้จะเป็นการร่วมกันระหว่างผู้ชมกับผู้แสดง โดยไม่จำกัดจำนวน แต่จะมีตัวเอกที่สำคัญอยู่ ๔ ตัว คือ

ย ๑. ตัวออกแขก เรียกว่า เทศ

ย ๒. ตัวยาย เรียกว่า ตัวที่เป็นเมียแขก

ย ๓. เจ้าเมือง

ย ๔. เสนา

ขั้นตอนในการแสดงอีเกรำมะนา

ย ๑. ขึ้นนอกเทศย มีการโหมโรงก่อนประมาณ ๓๐ นาที หลังจากโหมโรงเสร็จก็จะมีการขึ้นต้นบทรับ เพื่อประกาศให้รู้ว่าต่อไปนี้จะเริ่มรายการแสดงแล้ว

ย ชั้นที่ ๑. จะมีการขับบอภบท

ย ชั้นที่ ๒. ขึ้นไหว้ครู

ย ชั้นที่ ๓. ขึ้นเตรียมออกเทศ จะมีการขับเพลงวงก่อน คือเพลงที่ใช้สำหรับโหมโรงก่อนที่จะเปิดการแสดง โดยให้ผู้ที่แสดงมานั่งร้องขับเพลงสลับกันไปทีละคน ไปจนครบตามจำนวนพอเหมาะ หลังจากจบเพลงวงแล้ว เทศก็ออก เมื่อเทศออก คนที่ร้องเพลงวงทุกคน ก็เตรียมตัวที่จะไปแสดง

ย ชั้นที่ ๔. เรียกว่า ขึ้นเริ่มแสดง แบบปรายหน้าบทเทศ หรือบทโหมโรง เพื่อบอกให้ผู้ชมทราบว่า เทศมาแล้วและจะนำรายการแสดงต่าง ๆ มาสู่ผู้ชม ซึ่งมีอยู่ถึง ๑๒ ชุด หรือ ๑๒ บท ส่วนจะแสดงชุดใด แหกก็จะบอกเป็นการเกริ่นเรื่อง ดังนี้

ย ชุดที่ ๑. จะบอกให้แจ่ง เล่นเรื่อง แหกแดงรดน้ำมนต์ออกมาเที่ยวเล่น เดิน ๆ วน ๆ จะบอกให้คนทั้งหลายเข้าใจ(ลูกคู่รับ)

ย ชุดที่ ๒. แหกแดงเสี้ยม เล่นตามธรรมเนียมแต่เก่าก่อน ไม่ปลิ้นไม่ปล้น ไม่หลอกไม่หลอน ไม่ใช่เอากลอนของใครมาว่า

ย ชุดที่ ๓. ยังไม่งามดีที่แขกคนนี้ออกมารำเทียน ผู้คนทั้งหลายอย่าได้ติเตียน ที่แขก รำเทียนผิดขึ้นมาใหม่

ย ชุดที่ ๔. ยังมีบังกาหลี ออกมาเที่ยวเดินเล่นรำทำท่า บรรดาที่มา ผมบอกให้เข้าใจ

ย ชุดที่ ๕. พม่ามายืนยาวหนุ่ม ๆ สาว ๆ แสแรแท้ ยังมีนางรูปสวย อยู่ด้วยพ่อแม่ ให้คนไปแลมีผิวสองคน

ย ชุดที่ ๖. ตกที่เม้ยเจิง เป็นเมียมะเท็งงามสภา ไปขายแบ่งน้ำมันขยันนั๊กหนา พญาน้อยมาพาตัวนางไป

ย ชุดที่ ๗. สุวรรณหงส์ ถูกต้องหอกยนต์ มาม้วยยบรรลัย ฝ่ายข้างพ่อตา มาใช้เสนาใน ให้พาตัวไปทิ้งลงในนที

ย ชุดที่ ๘. แม่ทราวมสงวน ห่มแพรสีนวลเดินลอยหน้า นางชื่อสาวน้อย แม่สร้อยระย้า มีวาสนาได้ผัวลิเก

ย ชุดที่ ๙. ผมจะเล่ายุบลย ย เมื่อพระศรีสุธนเที่ยวตามแม่นางมโนราห์ มาพักอยู่ใต้ต้นพฤษภา แล้วขึ้นไปหาพญาอินทรี

ย ชุดที่ ๑๐. ผมประดิษฐ์ให้ฟัง ยังมีนายฝรั่งสร้างแต่งเรือรบ เทียวจบลาดตระเวนน้อยหรือเจนจบ เรือรบมีพวงมาลัย

ย ชุดที่ ๑๑. เล่นเบ็ดเตล็ด เล่าเรื่องนายทุน เป็นคนสำคัญ พาลูกจรรจ์ไปให้ลิงไพร

ย ชุดที่ ๑๒. บอกพี่น้อง ผมต้องขอลา พาแม่ยายแม่ศรีสุดไปลงนาวากลับไปเมืองไกล.....ย ครบ ๑๒ ชุดพออุดม เล่าแต่เนื้อความไปตามนิยม ขอให้งามสมคนได้แจ่มใจเอย

ย ชั้นที่ ๕. ขึ้นแสดงเรื่องหลังจากที่ออกเทศเป็นการเสร็จเรียบร้อย ก็จะแสดงไปตามเนื้อเรื่องในชุดหนึ่งชุดใดใน ๑๒ ชุด หรือผูกเรื่องขึ้นแสดง โดยไม่เอาใน ๑๒ ชุดก็ได้ สุดแต่ผู้แสดงจะตกลงกันแสดงเรื่องอะไร

สถานที่การแสดงของยี่เกรามะนา

ย การแสดงยี่เกรามะนา จัดแสดงได้ทั้งบนเวที พื้นดิน โดยใช้ขนาดโรงประมาณ ๔X๔ เมตร ภายในตัวโรงจัดทำห้องไว้สำหรับผู้แสดงอยู่ เพื่อเตรียมการแสดงเหมือนกับมโนราห์อยู่หลังม่าน แต่ยี่เกรามะนา ไม่มีม่าน ไม่มีระบาย ไว้เป็นที่หลบซ่อนของผู้แสดง ผู้แสดงจึงอยู่ภายในม่าน

จำนวนคนแสดงและคนร่วมคณะ

ย จำนวนคนแสดงและคนร่วมคณะ แยกเป็น ๒ พวก คือ พวกแสดงกับพวกดนตรี สำหรับตัวแสดงก็จะแสดงไปตามบทบาท แต่ถ้าคนใดในขณะที่กำลังแสดงไม่ถึงคิวที่จะแสดง ก็ไปนั่งตีเครื่องดนตรีประกอบการแสดง พอถึงคิวแสดงก็ลุกขึ้นมาแสดงต่อตามท้องเรื่องที่กำหนดให้ โดยสลับเปลี่ยนกับผู้ทั้งหมดคิวแสดงในบทตอนนั้น และทำการเช่นนั้นสลับกันไป ดังนั้นในยี่เก ๑ คณะ ไม่จำเป็นต้องมีคนมาก ๆ คณะหนึ่งมีประมาณ ๕-๘ คน หรือ ๘-๑๒ คน ก็เพียงพอสำหรับการแสดง เพราะทุกคนมีความสามารถแสดงได้ทุกบทบาท ไม่ว่าในกรณีที่จะเป็นนักดนตรีหรือจะเป็นนักแสดง ผู้แสดงยี่เกป่าจะต้องมีความสามารถทำได้ทั้งสองอย่างในคณะนักแสดงมักจะเป็นผู้ชายมากกว่าผู้หญิง การใช้ตัวแสดงในบางครั้ง ใช้ผู้ชายแทนผู้หญิง

เครื่องดนตรี

ย ใช้สำหรับบอกจังหวะมีอยู่ ๒ อย่าง คือ

ย ๑. รำมะนา ๓ ใบ

ย ๒. พ้องย ๑ ใบ

การแต่งตัวของยี่เกรามะนา

ย แต่งตัวไปตามบทบาทที่ถูกกำหนดขึ้นไปตามท้องเรื่อง เช่น ตัวพระก็ต้องใส่มงกุฎ ตัวอื่น ๆ ก็แต่งไปตามสภาพสมจริง เท่าที่จัดเครื่องแต่งกายได้ ถ้าหากสมมุติเป็นสัตว์ก็ใช้เสียงและท่าทางลักษณะของสัตว์นั้น ๆ

สำนวนและบทขับร้อง

ย สำนวนและบทขับร้องที่ใช้ในการขับบทแสดงมี ๒ ลักษณะ คือ บทร้อง และ บทเจรจา บทร้องส่วนมากใช้เป็นการบรรยายเรื่อง และพรรณนาความ ใช้วิธีนำคำมาผูกเป็นคำสำนวน คล่องจองมากกว่าการผูกเป็นบทกลอน ส่วนใหญ่ทำนองการร้องมีลักษณะไปในเชิงบทร้องเพลง การผูกบทไม่สามารถบอกได้ว่าใช้คำกาพย์กลอนแบบใด เพราะการผูกบทกลอนไม่มีแบบแผนที่ตายตัว บทร้องจึงขับร้องไปตามบทที่ตนแสดง

ย การเล่นยี่เกรามะนา สมัยเริ่มแรกจะใช้ปฏิภาณในการขับร้องลำยี่เก เช่นเดียวกับมโนราห์ที่ใช้ปฏิภาณ หรือ โ มุตโตโ (อุตโตทัย) ดังนั้นบทคำร้องของยี่เกรามะนาจึงไม่มีการจดบันทึกเพื่อการถ่ายทอดไว้แก่ชนรุ่นหลัง

ย ตัวละครที่เล่นเป็น โ แขนงแดงโ และ โ อาจิ ซึ่งเป็นตัวละคร ตัวนาง ในยี่เกรามะนานั้นจะต้องมีปฏิภาณในการขับร้องมาก เพราะทั้งคู่จะต้องขับร้องโต้ตอบกันเป็นเวลานานด้วยการซักถามข้อสงสัย และชี้ชวนชมกันชมไม้ ชมเดือนชมดาว ระหว่างเดินทางออกทะเลหลวงเรื่อยไป จนกว่าจะถึงเมืองกัลกัตตา หรือสิงหปุระ (สิงคโปร์) ปัญหาใดที่อาจิถามแล้วอาบั้ง (แขนงแดง) ตอบไม่ได้ คนดูก็หัวเราะว่าแขนงแดงแพ้อาจิ หรือเมื่อแขนงแดงตอบปัญหาแรกตกไปแล้ว อาจิติดถามปัญหาใหม่ไม่ทันต้องร้องซ้ำบทเดิมอีกครั้งหนึ่ง คนดูหัวเราะว่าอาจิแพ้อาบั้ง

ย บทร้องยี่เกรามะนา จะมีลีลาการขับร้องหลายแบบนับตั้งแต่บทใหม่โรง บทไหว้ครู บทกราวหน้าพาทย์ บทออกแขก บทเกี่ยวพาราสี บทชมธรรมชาติและบทซักถาม ซึ่งแต่ละบทแต่ละทำนองก็มีความไพเราะในลีลาการขับร้องที่ไม่ซ้ำกัน ควรแก่การอนุรักษ์และเผยแพร่ให้เป็นที่รู้จักมากขึ้น

ย